

พระพุทธรบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ :

อิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา

Four footprints of the Buddha, Mae Rim District, Chiang Mai Province:

Influences on Buddhism in Lanna

พระธงชัย สิริมงคลโล (บุญเป็ง)

Phra Thongchai Sirimanggallo (Boonpeng)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา

Mahachulalongkomrajavidyalaya University

Email:

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความวิจัย มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธรบาทในล้านนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของรอยพระพุทธรบาท 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา เป็นกรวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่า

ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธรบาทเพราะได้รับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกา โดยมีความเชื่อโยงกับรอยพระพุทธรบาทที่เขาสุเมธากูฏ และมีความเชื่อว่ารอยพระพุทธรบาทเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ผู้ที่เคารพสักการะรอยพระพุทธรบาทเสมือนได้สักการะพระพุทธเจ้าโดยตรง รอยพระพุทธรบาทในล้านนามีทั้งหมด 136 แห่ง แต่ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือรอยพระพุทธรบาทที่วัดพระบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธเจ้าจำนวน 4 พระองค์ ที่ประทับซ้อนกันจากรอยใหญ่ไปหารอยเล็ก ความเชื่อและความเคารพต่อพระพุทธรบาท 4 รอยทำให้เกิดประเพณีสักการะรอยพระพุทธรบาทในวันเพ็ญเดือน 6 ของทุกปี และก่อให้เกิดอิทธิพลต่อชุมชน จำแนกได้ 3 ประการ คือ อิทธิพลด้านประเพณี ด้านศิลปกรรม และด้านเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: รอยพระพุทธรบาท, อิทธิพล, ล้านนา

Abstract

This article is a research article with 2 objectives: 1. to study the beliefs about the footprints of the Lord Buddha in Lanna and 2. to analyze the influence of 4 footprints of the Lord Buddha on the Lanna people. This is a qualitative research by

studying documents accompanying in-depth interviews. The research results found that:

Lanna people have beliefs about the footprints of the Lord Buddha because they were influenced by Sri Lanka. They believe in the footprints of the Lord Buddha at Khao Sumana Kut and believe that the footprints of Buddhism are symbols of the Lord Buddha. Those who pay homage to the footprints of the Lord Buddha are like paying homage to the Lord Buddha directly. There are 136 footprints of the Lord Buddha in Lanna, but the most popular one is the footprints of the Lord Buddha at Wat Phra Bat 4 Roi, Mae Rim District, Chiang Mai Province. It is a footprint of 4 Lord Buddhas, overlapping from the largest to the smallest. The belief and respect for the 4 footprints of the Lord Buddha led to the tradition of paying homage to the footprints of the Lord Buddha on the full moon day of the 6th month of every year and has an influence on the community, which can be classified into 3 aspects: traditional influence, artistic influence, and economic influence.

Keywords: footprints of the Lord Buddha, influence, Lanna

บทนำ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปในศรีลังกา ไว้ว่า ชาวลังกานั้นเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้เหยียบรอยพระบาทไว้ที่ศรีลังกา จำนวน 5 แห่ง คือ 1) เขาสุวรรณมาลิก 2) เขาสุวรรณบรรพต 3) เขาสุมนกูฏ 4) เมืองโยนกบุรี และ 5) หาดในลำน้ำนันทานที (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2511 : 23) ประเด็นที่จะนำเสนอในบทที่ 3 นี้ สืบเนื่องมาจากสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปแห่งที่ 4 คือเมืองโยนกบุรี นักวิชาการได้ข้อสรุปตรงกันว่า ดินแดนที่เป็นเมืองโยนกบุรีคือดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง เป็นสำคัญ จากนั้นสมัยพญามังรายสามารถผนวกเอาแคว้นหริภุญไชยเข้ารวมเป็นอาณาจักรโยนกด้วย กล่าวคือ ราวตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 18 พญามังราย หรือ พ่อขุนเม็งราย ผู้สืบเชื้อสายมาจากผู้ครองนครเงินยางเชียงแสน ได้รวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยที่ปกครองเป็นอิสระอยู่กระจัดกระจาย ให้เป็นปึกแผ่นขึ้นมาใหม่ และสร้างเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ.1805 ต่อมาพระองค์ทรงขยายดินแดน ยกทัพเข้ายึดเอาอาณาจักรหริภุญไชย จากพวกมอญ เชื้อสายของพระนางจามเทวีได้ใน พ.ศ.1835 แล้ว ตั้งอาณาจักรใหม่ขึ้น เรียกชื่อว่า อาณาจักรล้านนา ศิลาจารึกที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้บันทึกไว้ว่า พ่อขุนเม็งรายแห่งแคว้นล้านนา พ่อขุนงำเมือง แห่งแคว้นพะเยา และพ่อขุนรามคำแหงแห่งแคว้นสุโขทัย ได้ร่วมกันวางแผนสร้างเมือง “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” เริ่มสร้าง

เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.1839 แล้วย้ายเมืองหลวงจากเชียงราย มาอยู่ที่เมืองนพบุรีนครพิงค์ เชียงใหม่ (นราธิป ทัพบัน และชินศักดิ์ ตัณฑกุล, 2560 : 245-272)

เมืองโยนกบุรีจึงหมายถึงดินแดนในจังหวัดพะเยา เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ในปัจจุบันนั่นเอง อนึ่งคำว่า โยนก นั้นนักวิชาการให้ทรรศนะตรงกันว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า ยวน เยาวนะ โยน ยน ยูน ขึ้นอยู่กับการออกเสียงของแต่ละพื้นที่ แต่รวมเรียกอาณาเขตล้านนาทั้งหมดว่า โยนเมื่อลง ก ปัจจัย ตามหลักภาษาบาลีเพื่อให้มีคำแปลว่า ผู้หรือชาว จึงสำเร็จรูปเป็น โยนก หมายถึงชาวโยนหรือชาวยวนนั่นเอง นั่นก็คือพื้นที่ทับซ้อนที่เรียกว่าล้านนาในสมัยต่อมา ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่า โยนกจึงมีความเลื่อมล้ำและสรุปรวมในคำว่าล้านนาไปด้วย

อาณาจักรโยนกได้มีการสืบทอดพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาเช่นเดียวกับสุโขทัย ทำให้เกิดความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปในดินแดนนี้มีเหมือนกับกรุงสุโขทัย ดังจะเห็นว่ามียอยพระพุทธรูปจำนวนมากอยู่ทั่วภูมิภาคนี้ เช่น รอยพระพุทธรูปวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดพระพุทธรูปตากผ้า จังหวัดลำพูน พระพุทธรูปทวังตวง จังหวัดลำปาง วัดพระพุทธรูปผาเรือ จังหวัดเชียงราย เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูป 4 รอย ที่ประดิษฐานอยู่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่เชื่อกันว่าเป็นรอยพระพุทธรูปของเมืองโยนกบุรีตามที่ถูกกล่าวอ้างถึงในคัมภีร์มหาวงศ์ของศรีลังกา จึงเป็นที่สักการบูชาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดประเพณีการบูชาและเป็นศูนย์รวมของชาวพุทธทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และนอกพื้นที่

พระพุทธรูป 4 รอย ที่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีความแตกต่างจากรอยพระพุทธรูปทั่วไป เพราะเป็นรอยพระพุทธรูปที่ทับซ้อนกันถึง 4 รอย และมีเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา ตลอดทั้งมีธรรมเนียมการบูชาพระพุทธรูปที่มีเอกลักษณ์แตกต่างไปจากที่อื่นๆ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธรูปในล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของรอยพระพุทธรูป 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรอยพระพุทธรูป

2) สัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เกี่ยวประวัติความเป็นมาของวัดพระพุทธบาท 4 รอย ตลอดทั้งอิทธิพลของพระพุทธบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีต่อสังคมล้านนา กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key information) จำนวน 20 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารวิชาการ และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดังนี้

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การเก็บข้อเอกสาร คือ การศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ พร้อมทั้งกิจกรรม ประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) การเก็บข้อมูลภาคสนามที่ทำการวิจัย อันเป็นข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยทำการบันทึกด้วยเทปบันทึกเสียง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ข้อมูลที่ได้เกิดจากการรวบรวมเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการโดยจัดลำดับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอในรูปแบบการพรรณนา

ผลการวิจัย

1. คติความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในล้านนา

ชาวล้านนารับพระพุทธศาสนามาผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการบูชาผี จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างผีกับพุทธอย่างลงตัว ในปัจจุบันอิทธิพลของพระพุทธศาสนาปรากฏโดดเด่นมากยิ่งขึ้นกว่าการนับถือผี พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่แทรกซึมไปในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนล้านนา วิโรจน์ อินทนนท์ (2554 : 16) กล่าวว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในล้านนาแล้ว ก็เกิดการผสมผสานกับความคิดและความเชื่อดั้งเดิมของคนล้านนา เช่น ความคิดและความเชื่อเรื่องผี และไสยศาสตร์ เป็นต้น จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในล้านนา ความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนาของคนล้านนาประกอบด้วย 1) ความคิดและความเชื่อเรื่องบุญ-บาป 2) ความคิดและความเชื่อเรื่องการปลัดพราก และ 3) ความคิดและความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

จากข้อมูลในจารึกล้านนาที่มีการจารึก ตั้งแต่พ.ศ. 1822-2478 จำนวน 186 หลัก ที่พบบริเวณใน 8 จังหวัดภาคเหนือ เน้นในเรื่องวิถีชีวิตด้านกิจกรรมทางศาสนาของสังคมอาณาจักรอันได้แก่ กษัตริย์ เจ้าเมือง และชาวบ้าน และสังคมพุทธจักรที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ การเป็นข้าวัดหรือข้าพระ (หมายถึงการถวายคนให้เป็นผู้ดูแลพระสงฆ์ รวมทั้งดูแลวัดและผลประโยชน์ของวัด เนื่องจากสมัยก่อนวัดในล้านนารุ่งเรืองมาก จึงต้องมีข้าวัดหรือข้าพระคอยดูแลและถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง) รวมถึงความเชื่อของชาวล้านนาที่ปรากฏในจารึก พบว่า ชาวล้านนามีความเชื่อที่สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ความเชื่อในคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ ความเชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าพุทธศาสนายุคพระสมณโคดมจะสิ้นสุดเมื่อมีอายุ 5,000ปี ชาวล้านนาจึงมุ่งทำบุญเพื่อต่ออายุพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็เชื่อว่าจะมียุคพระศรีอาริยมตไตรย เชื่อและศรัทธาในเรื่องพระธาตุ เชื่อเรื่องเทวดา พุทธ เชื่อในเรื่องการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล เป็นต้น 2) ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อในเรื่องเรือนยันต์ ความเชื่อเรื่องเสื้อบ้าน เสื้อเมืองและเสื้อวัด เป็นต้น และ 3) ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ ในเรื่องฤกษ์ยามยามดี ดวงชะตาของโปสล์ วิหารหรือวัดด้วย (ธนพร แต่งขาว, 2548 : 175-194)

สำหรับความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปนั้น ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปจากลังกา คือเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสมณภูมุนั้นพระพุทธรูปเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ แม้ในตำนานมูลศาสนาที่พระพุทธรูปกามและพระพุทธรูปญาณแต่ไว้ก็มีข้อความกล่าวถึงรอยพระพุทธรูปที่เขาสมณภูมุนั้นว่า “ในภัททกาลบัดนี้ พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายเกิดมา 5 พระองค์ แม้อังคิโดองค์หนึ่งก็ดี ก็ย่อมไปสงเคราะห์สัตว์โลกทั้งหลาย แล้วย่อมขึ้นไปเหยียบรอยตีนไว้เหนือจอมเขาสมณภูมุนั้นทุกพระองค์แล” (พระศรีธรรมโศภณ, 2557 : 287-288) อีกข้อความหนึ่งว่า “พระพุทธรูปเจ้าก็กระทำกัตตานุโมทนาแก่ท่านมณีอัชฌาคราช แล้วตั้งขึ้นไปสำแดงรอยตีนไว้เหนือเขาสมณภูมุนั้น ซ่อนภายในแห่งรอยตีนพระพุทธรูปเจ้า 3 ตน คือ พระกกุสนธ์ 1 พระโกนาคมะ 1 พระพุทธรูปเจ้า 1 หากเหยียบไว้แต่ก่อนนั้น” (พระศรีธรรมโศภณ, 2557 : 287-288) จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปที่เขาสมณภูมุนั้นเป็นของจริง และยังให้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการซ้อนกันของรอยพระพุทธรูปอีกด้วย

ความรุ่งเรืองแห่งพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาส่งทอดมายังรัชสมัยของพญาติโลกราช มีพระชาวลังกาชื่อ พระอุตตมปัญญา ได้ขึ้นมาประกาศลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ ซึ่งเคร่งครัดกว่าเดิม อยู่ที่สำนักวัดป่ากวางเชิงดอยสุเทพ พญาติโลกราชทรงมีความเลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์ใหม่เป็นอย่างมาก โดยพระองค์ทรงอุปถัมภ์ และเคยทรงเสด็จออกผนวชในคณะสงฆ์นี้เป็นเวลา 7 วัน จากนั้นโปรดให้ผูกพัทธสีมาวัดป่ากวางพญาติโลกราช ได้สดับเรื่องอานิสงส์การปลูกต้นมหาโพธิ์ จากพระอุตตมปัญญา แล้วทรงเลื่อมใส จึงโปรดให้สร้างวัดใหม่ขึ้นทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประกอบทั้งพุทธศักราชจะบรรจบครบ 2000 จึงเป็นการบำเพ็ญกุศลฉลองยุค โดยให้สีหอำมาตย์หมื่นด้ามพร้าคด

เป็นแม่งาน เดินทางไปดูเจดีย์สถานในอินเดียและลังกา จำลองแบบวิหารพุทธคยาโลหปราสาทรัตนมาลีเจดีย์ มาสร้างขึ้นไว้ที่วัดแห่งใหม่ ให้ชื่อว่า มหาโพธาราม หรือ วัดเจ็ดยอด

จะเห็นได้ว่า ล้านนาได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากลังกามาโดยตลอด ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับบรอยพระพุทธบาทในลังกามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาเป็นอย่างมาก จนเกิดการประดิษฐ์รอยพระพุทธบาทสำหรับสักการะแทนพระพุทธเจ้าไว้เป็นจำนวนมาก โดยภาพรวมแล้วในประเทศไทยมีรอยพระพุทธบาททั้งหมด 598 แห่ง โสภณ จาเลิศ (2559 : 249-254) ได้สรุปรอยพระพุทธบาทในล้านนา ไว้ว่ามีทั้งหมด 136 แห่ง แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธบาทเป็นอย่างยิ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทของชาวล้านนานั้นแยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ กลุ่มที่เชื่อว่ารอยพระพุทธบาทคือรอยพระบาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้ด้วยพระองค์เอง และมีทั้งรอยพระพุทธบาทที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ไว้สักการะกราบไหว้บูชาเสมือนได้กราบพระพุทธเจ้า อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธบาทเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าไว้สักการะกราบไหว้บูชา

กลุ่มที่เชื่อว่ารอยพระพุทธบาท คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าที่เสด็จประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ในสมัยพุทธกาลนั้น เพราะเรื่องดังกล่าวมีบันทึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิลล้านนา และในพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตลอดจนเอกสาร หนังสือ ตำราที่เชื่อถือได้ว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังดินแดนต่างๆ โดยพุทธนิมิต และได้ประทับรอยพระพุทธบาทไว้ยังสถานที่ต่างๆ และสังเกตว่ารอยที่ประทับนั้น เหมือนรอยเท้าคนจริงๆ เช่น ที่พระพุทธบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนเรื่องที่เห็นว่าทำไมจึงใหญ่กว่ารอยเท้าของคนธรรมดา และทำไมจึงเหยียบลงไปบนหินที่แข็งได้ ก็เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่คนธรรมดา เป็นผู้มียุบารมี และอิทธิฤทธิ์มากกว่าคนธรรมดา และถ้าจะมองว่า มีคนมาสร้างไว้ คนสมัยโบราณจะมีเครื่องมือเครื่องมือที่สามารถแกะสลักหินขนาดใหญ่ที่มีความแข็งแรงมากให้เป็นรอยเท้าของมนุษย์อย่างนี้ได้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับความเชื่อที่สืบทอดมาจากลังกา คือ ความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทของพระองค์เองด้วยพระองค์เองไว้ในสถานที่ 5 แห่ง คือ ที่เขาสวรรคมาลิก, เขาสวรรคบรรพต, เขาสุมณภูฏ, ที่เมืองโยนกบุรี และที่หาดทรายลาน้ำนมทานที ตามแนวความเชื่อนี้รอยพระพุทธบาทถือว่าเป็นบริโกคเจดีย์ คือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่า รอยพระพุทธบาทคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพราะรอยพระพุทธบาทเกือบทุกที่จะมีขนาดใหญ่โตมาก ใหญ่กว่าเท้าของมนุษย์ คงเป็นไปได้ที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาเหยียบไว้ยังสถานที่ต่างๆ ในแต่ละประเทศ รอยพระพุทธบาทจึงน่าจะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไว้กราบไหว้บูชา ให้รู้สึกเสมือนว่าได้กราบไหว้พระพุทธเจ้า และได้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า (โสภณ จาเลิศ, 2559 : 189-190) แนวความเชื่อนี้ถือว่ารอยพระพุทธบาทเป็นอุเทสิกเจดีย์เพราะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นภายหลังเพื่อให้ชาวพุทธสักการบูชา เป็นเพียงสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าเท่านั้นเอง

ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูป คือ มีความเชื่อเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าผู้ที่บูชารอยพระพุทธรูป เมื่อตายแล้วจะไม่ตกไปสู่อบายภูมิ อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าการที่จะตกไปสู่อบายภูมิหลังจากที่ตายแล้วไม่เกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูป ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของแต่ละบุคคล คนที่ทำชั่ว ผิดศีลธรรมอยู่เสมอ เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ของผู้อื่น ประพฤติผิดในกาม โกหกหลอกลวงทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ตีแม่สุรายาเมา หมกมุ่นอยู่กับอบายมุข ถึงแม้จะมากราบรอยพระพุทธรูป เมื่อตายแล้วก็มิโอกาสตกไปสู่อบายภูมิ เพราะทำบาปไว้มาก โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่จิตดับหากจิตพัวพันอยู่กับเรื่องที่เศร้าหมอง เรื่องที่เป็นอกุศล ก็มีโอกาสดังกล่าวไปสู่ออบายภูมิ หากจิตดับในช่วงเวลาที่จิตใจผ่องใส พัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล ก็ไม่มีโอกาสดังกล่าวไปสู่ออบายภูมิ ผู้ที่กราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปอยู่เสมอ แสดงว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล รักษาศีล ทำทาน ภาวนา จิตจึงพัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อจะตายจิตจึงพัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อจิตดับขณะที่จิตผ่องใส จึงไม่ตกไปสู่อบายภูมิ

คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูปไว้ในขุททกนิกาย อปทาน ปทสัณญญาเถราปทาน ความว่า พระปทสัณญญเถระได้เล่าถึงอดีตของท่านเองว่า ครั้งสมัยพระตีสสะพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ (พระอาทิตย์ในที่นี้หมายถึงสัญลักษณ์ของปัญญา หรือเป็นตัวแทนของความสว่างทางปัญญา) พระองค์ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ เมื่อท่านเห็นรอยพระพุทธรูปแล้ว จิตเกิดโสมนัส ยินดี บังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธรูป เมื่อท่านระลึกถึงความรู้สึกในตอนที่เกิดความเลื่อมใสในพระตีสสะพุทธเจ้า ส่งผลให้หลังจากสิ้นบุญก็ไม่เคยตกอบายภูมิอีกเลย จนกระทั่งถึงกัลป์ที่ 7 เกิดเป็นพระมหาจักรพรรดิราชมีนามว่า “สุเมธ” สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ได้แก่ ดวงแก้ว จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว ขุนพลแก้ว และขุนคลังแก้ว หลังจากนั้นจึงมาเกิดในสมัยพระสมณโคดมพุทธเจ้าเป็นปทสัณญญะแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 32 ข้อ 5-8 : 216)

ส่วนการนำน้ำสักการะรอยพระพุทธรูปนั้น น่าจะมีคติมาจากกรณีของพระปทปุกเถระ ที่ในอดีตชาติของท่านได้เกิดเป็นกษัตริย์ที่ภูเขาคินพานต์ ได้เห็นพระพุทธรูปพระนามว่าวิปัสสี จึงได้นำน้ำแก่นจันทร์และกฤษณาตกลงที่พระบาทของพระพุทธรูป เพราะการบูชาพระบาทนั้นทำให้ไม่ได้ไปเกิดในทุคติอีกเลยและได้บรรลุนิพพานในชาติปัจจุบัน (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 32 ข้อ 27-29 : 457) หรือกรณีของพระโสวัณณโกนตริกเถระที่ถวายน้ำล้างพระบาทแด่พระพุทธรูปพระนามว่าปทุมุตตระ กุศลกรรมนี้ส่งผลให้ท่านได้ไปเกิดในเทวโลกถึง 15 กัป และได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอีก 33 ชาติ เวลาเดินไปไหนจะมีคนถือธงชัยทองคำนำหน้าเสมอและได้บรรลุพระอรหันต์ในสมัยพระพุทธรูปพระนามว่าโคดม (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม 33 ข้อ 157-168 : 55-56)

จะเห็นได้ว่า อานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูปนั้นส่งผลให้ทั้ง 1) มนุษย์สมบัติ คือการเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่สมบูรณ์ด้วยรัตนะทั้ง 7 ประการ 2) สวรรค์สมบัติ เสวยทิพยผลอันวิเศษ

อยู่บนสวรรค์ และ 3) นิพพานสมบัติ สามารถเข้าถึงวิโมกขธรรมและอภิญา ตลอดจนนิพพานได้ในที่สุดแห่งสงสาร แต่พิจารณาแล้วพบว่า การระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าผ่านการเพ่งมอรอยพระพุทธรูป มีผลานิสงส์มากกว่าการบูชารอยพระพุทธรูป การระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นกรรมฐานอย่างหนึ่ง ได้แก่ “พุทธานุสติ” คือการรำลึกถึงพุทธรูปเป็นอารมณ์ จัดเป็นปฏิบัติบูชา ทำให้จิตสงบเป็นกุศล แต่ยังมีความยึดติดในพระพุทธรูปเจ้า จึงส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอยู่ แต่กุศลก็ส่งอานิสงส์ให้มาสิ้นสุดในสมัยของพระสมณโคดมพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธในล้านนาจึงได้มีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปอย่างมั่นคงมาเป็นเวลาอย่างยาวนาน

2. อิทธิพลของพระพุทธรูป 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา

กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงรับรองไว้ว่า “พระพุทธรูป 4 รอยแห่งนี้เป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย” (รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล, ม.ป.ป. : 40) ข้อความนี้แม้จะขัดแย้งกับการค้นพบของนันทนา ชุตินวงศ์ที่ระบุว่า รอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดมีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 ในศิลปะทวารวดี คือ รอยพระพุทธรูปที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี (นันทนา ชุตินวงศ์, 2533 : 36) แต่พระพุทธรูป 4 รอยก็ยังได้รับความเคารพเลื่อมใสและมีการเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดทางตำนานมาจนถึงปัจจุบัน ประวัติพระพุทธรูป 4 รอยที่มีหลายทัศนะ ทั้งจากการเล่าของบุคคลและจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สรุปได้ดังนี้

ตำนานพระบาทรั้งรุ้ง

ย้อนหลังไป 94 กัป สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระวิปัสสี พระองค์ได้เสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก ในครั้งนั้นพระสาวกองค์หนึ่งของพระวิปัสสีพุทธเจ้า มีฐานะเป็นพระสังฆนายก แต่พระสังฆนายกองค์นี้กลับแสวงหาปัจจัยทั้งสี่มากเกินสมควร ท้ายที่สุดเมื่อพระสังฆนายกองค์นั้นได้มรณภาพลงไปแล้ว ก็ได้ตกนรก จมลงไปหมกหม้มอยู่ในอบายภูมิ ด้วยผลกรรมที่ได้เบียดเบียนพระสงฆ์ทั้งหลาย เมื่อชดใช้กรรมในนรกแล้ว อดีตพระสังฆนายกองค์นั้น ก็ได้เกิดมาเป็นเปรต มีนามว่า “มหาศิลาหลวงใหญ่” (เปรตหิน) พูดวาจาใดๆ ไม่ได้ด้วยสรีระกลายเป็นหิน กาลเวลาได้ล่วงเลยมาถึง 92 กัป พระพุทธเจ้ากกุสันธะได้เสด็จอุบัติเป็นพระพุทธรูปเจ้า ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรต แล้วจึงทรงประทับรอยพระบาทไว้เหนือก้อนหินมหาศิลาเปรตนั้นเป็นรอยแรก ล่วงมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระองค์ได้เสด็จมาที่มหาศิลาเปรตและได้ตรัสสอนมหาศิลาเปรต ให้ภวานา บริกรรมคาถาว่า “สัลละหุกะวุตติ” ไปตลอด จะได้หลุดพ้นจากความเป็นเปรตในภพหน้า จากนั้นพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ ก็ได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้ากกุสันธะเป็นรอยที่ 2 (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่ารอยที่ 1) ถึงสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ พระองค์ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรตด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ เพื่อทรงชี้แนวทางตรงไปสู่พระนิพพานและเพื่อให้มหาศิลาเปรตนั้นพ้นจากปิตติวิสัย (ภูมิแห่งเปรต) พระพุทธเจ้ากัสสปะจึงเสด็จมาโปรดที่มหาศิลาเปรต เป็นพระองค์ที่ 3 และได้ทรงมีพระพุทธรูปดรัสตรัสชี้แนะให้มหาศิลาเปรตนั้น ภวานาบริกรรมคาถาว่า “อัปะคัพโภ

อัปปะคัพโภ” ด้วย ทรงมีพระมหากษัตริย์ให้พ้นจากความเป็นหิน แล้วจึงได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้ง 2 พระองค์ ปรากฏเป็นรอยที่ 3 ขึ้นมา (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่ารอยพระพุทธรูปทั้ง 2 รอย) มาถึงพุทธสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ ได้แวะเสวยภัตตาหารเข้าอยู่บนเขาเวภารบรรพตนี้ ทรงเล็งดูรอยพระพุทธรูปแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ ก็ทรงแย้มสรวล พระมหาสารีบุตรจึงกราบทูลถามว่า พระองค์ทรงแย้มสรวลด้วยเหตุอะไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ฐานะนี้พระพุทธเจ้าที่ล่วงไปแล้วทั้งสามพระองค์ได้ทรงประดิษฐานรอยพระบาทไว้ แม้นพระศรีอริยเมตไตรยอันจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ก็จักทรงเหยียบรอยพระพุทธรูปครอรอยพระบาททั้ง 4 รอย

ส่วนคัมภีร์ไบบลาน วัดสูงเม่น กล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว เทวดาทั้งหลายก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานบรรจุไว้ที่พระพุทธรูป 4 รอย และเมื่อพระองค์ปรินิพพานล่วงแล้ว 2,000 ปี พระอรหันต์และเทวดาประสงค์จะธำรงพุทธศาสนาให้ถึงห้าพันปี ในกาลนั้นเทวดาทั้งหลายประสงค์อยากยกรอยพระบาทปรากฏ จึงเนรมิตเป็นรู้ง (เหยี่ยว) ตัวใหญ่มาเอาลูกไก่ของชาวบ้าน เมื่อจับไก่ได้ก็บินกลับจอมดอยพระบาท พรานป่าที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นเห็นจึงโกรธแค้นรู้ง (เหยี่ยว) ตัวนั้น จึงตามล่าหมายจะฆ่ารู้งให้ตาย รู้งตัวนั้นยังคงบินมาจับลูกไก่ของชาวบ้านเรื่อยๆ ติดต่อกันหลายวัน พรานได้สังเกตเห็นรู้งบินกลับจอมดอย พรานป่าจึงขึ้นไปตามรู้งตัวนั้นถึงยอดดอย แต่ปรากฏไม่เจอรู้ง กลับได้เจอรอยพระพุทธรูปอันประเสริฐ จึงทำการสักการบูชา และกลับมาบอกแก่ชาวบ้านให้ได้ทราบโดยทั่วกัน จากนั้นผู้คนก็พากันขึ้นไปบนเพคารพลักการกราบไหว้บูชากันเป็นจำนวนมาก ลำดับแต่นั้นมา รอยพระบาทนั้นปรากฏจึงชื่อว่า พระบาทรังรู้ง (รังเหยี่ยว) ซึ่งก็คือพระพุทธรูป 4 รอยในปัจจุบัน (คัมภีร์ไบบลาน ผูก 1 : 31-32)

ตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก

เอกสารไบบลานเรื่องตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดคูคำ ซึ่งจารขึ้นเมื่อปี 2459 มีจำนวน 12 ผูก จำนวนหน้าลาน 470 หน้า ผูกที่ 1 ถึงผูกที่ 11 เป็นเนื้อหาของเรื่องพุทธตำนานหรือตำนานพระธาตุพระบาท (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ม.ป.ป. : 3) เฉพาะที่เกี่ยวกับพระพุทธรูป 4 รอยปรากฏอยู่ในผูกที่ 1 มีเนื้อความโดยสรุปดังนี้ (เกศมณี หมั่นทำการและมณฑลนิชิษฐ์ อมราวูไร, 2550 : 17-21)

ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเมืองวิเทหะ และทรงอธิษฐานพระสรีระ (เขี้ยวฝาง) และบาตรเพื่อจะนำมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว จากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (องค์ปัจจุบัน) เสด็จไปถึงเมืองวิเทหะ ในกาลครั้งนั้น พระยาวิเทหะ (ฮ่อ) ไม่ทรงทราบอัยยาคัยของพระพุทธเจ้า พอได้สดับข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดเช่นนั้นก็ทรงโสมนัสเป็นอันมาก จึงทรงให้รับแต่งโภชนาหารใส่ในถาดทองคำบรรจุทุกบนหัวช้างแห่งพระองค์ แล้วไปต้อนรับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “พระยาวิเทหะประกอบไปด้วยราชมานะ เอาช้างของบรรพทุกหัวช้าง

มาถวายแก่เราเช่นนี้ เป็นการหมิ่นประมาทโดยแท้ ต่อแต่ไปภายนอก ในเมืองนี้จะไม่ชี้ข้าง” นับแต่นั้นเป็นมาในเมืองวิเทหะก็ไม่มีชี้ข้างจริงๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงพักประทับแรมที่นั่นคืนหนึ่ง พอรุ่งเช้าก็ทรงนำข้าราชการพระวรกาย แล้วก็เสด็จออกบิณฑบาตมาเสวยตามพุทธประเพณี แล้วได้รับสั่งกับพระสารีบุตรว่า “หลังจากตถาคตนิพพานไปแล้ว ธาตุเขียวผางและบาตรของตถาคตจะมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ จักปรากฏเป็นที่ตั้งแห่งพระแก้วเจ้าทั้งสามประการ”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ดังนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่เมืองโกสัมพี เสด็จออกบิณฑบาตจนกระทั่งไปถึงแม่น้ำคง (सारวิน) ทรงสงฆ์ข้าราชการพระวรกายบนหินก้อนหนึ่งที่หัวท่าข้าวตอก เพราะเหตุว่าท่าน้ำที่นั่นมีฟองน้ำแตกขึ้นเบื้องบนเหมือนดังคนกำลังโปรยข้าวตอก เลยชื่อว่า “ท่าข้าวตอก” ในเวลานั้นมีพยานาคตนหนึ่งเข้ามาอภิวัตพระพุทธเจ้า และทูลขอรอยพระพุทธบาทจากพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงประทานรอบพระบาทไว้เหนือหินก้อนหนึ่ง พยานาคได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าพระองค์จะเสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่ไหน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า จักไปฉันข้าวที่ภูเขาเวภารบรรพต อันมีอยู่ใกล้แม่น้ำพยชนที คือแม่น้ำคง ซึ่งเป็นดินแดนเมืองโกสัมพี กับเมืองหริภุญชัยนครและเมืองแพรทลวงประสมกัน เมืองแพรทลวงนี้อยู่ใกล้ภูเขาศิขณภู ส่วนว่าภูเขาเวภารบรรพตนั้นมีแผ่นดินอันราบเรียบเสมอดินกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงประทับเสวยพระกระยาหาร พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว พยานาคก็ไปนำเอาน้ำมาจากแม่น้ำคง (सारวิน) มาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้ง 500 องค์ พระพุทธเจ้าทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศใต้ ทรงบ้วนน้ำตกลงไปในทางทิศใต้นั้น

พระสารีบุตรเห็นเช่นนั้นจึงกราบทูลถามว่า การที่พระองค์ทรงบ้วนน้ำชำระพระโอษฐ์ให้ตกไปทางทิศเหนือจะไม่ดีกว่าหรือ เหตุใดจึงทรงบ้วนไปทางทิศใต้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระสารีบุตรว่า น้ำบ้วนปากของตถาคตจักเป็นที่พึงแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่พากันมาสักการะรอยพระบาทที่นี้ เขาทั้งหลายจักได้มาตม้น้ำบ้วนปากนี้ หากเขาเอามาอาบก็ดี เอาสระผมก็ดี พยาธิทั้งมวลก็ย่อมจะระงับกลับหายไป แม้เขาปรารถนาว่าอย่าให้ฟันหลุด อย่าให้หูหนวก อย่าให้ตามีตบอด อย่าให้ผมหงอก ก็จะสมความปรารถนาทุกประการ

ในกาลนั้นพยานาคกับไอศวรรย์กัณฐกต่างก็ร่วมให้พระพุทธเจ้าและเทวดาทั้งหลายก็พากันมาสักการบูชาเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรรอยพระบาทแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย 3 พระองค์ที่ล่วงมาแล้ว คือ พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมุข และพระพุทธเจ้ากัสสปะ อันปรากฏอยู่เหนือแผ่นดินนั้น ก็ทรงแยมพระสรवल พระสารีบุตรเห็นเช่นนั้นจึงทูลถามว่า ทรงแยมพระสรवलด้วยเหตุใด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า สถานที่ตรงนี้มีพระพุทธเจ้าที่ล่วงไปแล้วทั้ง 3 พระองค์ก็ทรงประดิษฐานรอยพระบาทไว้ แม้พระศรีอริยเมตไตรยจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ก็จักทรงเหยียบรอยพระบาททั้ง 4 รอยนี้ให้กลายเป็นรอยเดียว

เมื่อตรัสเช่นนี้แล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงเสด็จลุกขึ้นไปทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เรียงกัน คือให้ปลายนิ้วพระบาทตั้งอยู่เสมอกัน ส่วนสันพระบาทนั้นหยุดหน้อยกันตามลำดับ แล้วพระองค์ก็ทรงอธิบายว่า “เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว ให้เทวดาทิ้งหลายนำเอาพระธาตุแห่งเรามาประดิษฐาน ณ ที่นี้ เพื่อมิให้เป็นของสาธารณ (ต่ำ) ในเมื่อเรานิพพานไปแล้ว 2,000 พระวัสสา พระบาทนี้จักปรากฏแก่มนุษย์และเทวดาทิ้งหลายน เขาจักพากันมาสักการบูชาเป็นอันมากแล” เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว ก็เสด็จกลับคืนสู่วิหารเชตะวัน อันมีในเมืองสาวัตถี

การบูชาพระพุทธรบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

คัมภีร์โบราณล้านนาเรื่อง “ตำนานพระบาทพระธาตุ” ของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ได้กล่าวไว้ว่า ที่ภูเขาเวภารบรรพต มีเทวดา 5 ตน รักษารอยพระบาทอยู่ ตนหนึ่งชื่อว่า เมขลา อยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้สีแดง ตนหนึ่งชื่อว่า ชนก อยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้ขาวทั้งมวล ตนหนึ่งชื่อว่า ลชิน อยู่ที่ทิศเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้อันเกิดในน้ำทั้งมวล มีดอกบัว เป็นต้น ตนหนึ่งชื่อว่า คนธณ อยู่ที่ทิศใต้ ให้บูชาด้วยดอกไม้กระถานเหิน ตนหนึ่งชื่อว่า วณปัตติ อยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ให้บูชาด้วยดอกไม้มีคันธอันหอมทั้งมวล

บุคคลผู้ใดจักขึ้นไหว้บูชาพระบาทพระธาตุ แม้นเป็นพระภิกษุ ให้ชำระสิกขาบท และจตุปารีสุทธิศีลให้บริสุทธิ์ แม้นเป็นสามเณรก็ให้ชำระสังวรศีลให้บริสุทธิ์ ถ้าเป็นผ้าขาวบุคคลหญิงชายทั้งหลาย ควรสำรวมรักษาศีล 5 ศีล 8 ให้บริสุทธิ์ ครั้นว่าไม่บริสุทธิ์ เทวดาจะไม่พึงพอใจ คนผู้ใดแม้มีบาปมีโทษมาก ผียักษ์ ผีเสี้ยักษ์ ก็จักกิน จักให้บังเกิดเป็นอันตราย เป็นต้นว่า ปวดหัว มัวตา ลากเลือด เจ็บท้อง เป็นไข้ เป็นหนาว เป็นภัยต่างๆ แม้นว่าบุคคลทั้งหลาย คือคฤหัสถ์ นักบวชหญิงชายทั้งหลาย ได้รับอันตรายดังกล่าว ให้ขอขมาและสมათานศีลให้บริสุทธิ์ อุตฺตกุศลไปให้เทวดา ให้บูชาเทวดา ให้กระทำที่เชิงเขาที่นั่นแล้วจึงขึ้นไปบูชารอยพระบาท หากไม่ทำเช่นนี้ บุคคลนั้นย่อมไม่เจริญ ไม่มีอายุมั่นยืนยาว เมื่อจะขึ้นไปบูชารอยพระบาท ให้ไหว้เทวดาทิ้ง 5 ตน เสียก่อนแล้วจึงขึ้นไป เมื่อไปถึงรอยพระบาทแล้ว ผู้หญิงทั้งหลายไม่ควรล่วงล้ำเข้าไปภายใน ไม่โปรยข้าวตอกดอกไม้ใส่รอยพระบาท เทวดาจะไม่พอใจ อย่าจรไปยังที่พระอรหันต์อยู่และที่พระธาตุอยู่ อย่าคายขานหมาก ขากเสลด ถ่มน้ำลาย หรือทำสกปรกบนนั้น ให้เคารพยำเกรงด้วยปาก ด้วยใจอย่างแท้จริง

หลักฐานที่สำคัญในหนังสือโบราณ “คำให้การของขุนหลวงหาวัด” ความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้งเมื่อเสด็จไปนมัสการพระพุทธรบาท 4 รอย ไว้ว่า

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปรบที่เมืองหาง พระองค์ทรงทราบว่ามีรอยพระพุทธรบาทอยู่บนยอดเขา เรียก “เขารังรุ้ง” จึงได้เสด็จขึ้นไปนมัสการ ทรงเปลื้องเครื่องทรง ทั้งสังวาลและภูษาแล้วทรงถวายไว้ในรอยพระพุทธรบาท และทำสักการบูชาด้วยธูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ มีเครื่องทั้งปวงเป็นอันมาก แล้วจึงทำการพิธีสมโภชอยู่เจ็ดราตรี (รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล, ม.ป.ป. : 10)

จากข้อความประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้เองทำให้ทราบข้อเท็จจริงในทางโบราณคดีเพิ่มเติมอีกประการหนึ่งว่า แท้จริงแล้วรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยรอยแรกที่คนไทยรู้จักและมักคุ่นั้นก็คือ พระพุทธรูป 4 รอยอันประดิษฐานอยู่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ นี้เอง โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์รองรับอย่างชัดเจน

สำหรับการบูชารอยพระพุทธรูปในปัจจุบันนี้ ผู้บูชาจะบูชาด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน ทอง ที่จำหน่ายภายในวัด หรือบริเวณใกล้เคียงพระพุทธรูป ทอง (ทองคำเปลว) มักจะนำไปปิดที่รอยพระพุทธรูป แล้วก็ปิดทองที่พระพุทธรูป และรูปปั้นของครุฑาศรีวิชัยที่ประดิษฐานใกล้รอยพระพุทธรูป แต่ดอกไม้ ธูป เทียน ทอง ในท้องถิ่นล้านนามักจะนำไปใส่สว (กรวย) ที่ทำด้วยใบตอง ไปวางไว้ที่รอยพระพุทธรูป บางแห่งก็จัดที่วางไว้โดยเฉพาะ ไม่นำไปวางที่รอยพระพุทธรูป ส่วนธูป เทียน ก็จะจุดในสถานที่ที่กำหนดไว้ ซึ่งจะมีกระถางธูปและที่วางเทียนไว้ และเมื่อพุทธศาสนิกชนจุดเทียน ธูปแล้วจะนำเทียนไปตั้งไว้ยังเชิงเทียนที่ทางวัดจัดไว้ ถือเฉพาะธูป และประนมมือกล่าวคำบูชารอยพระพุทธรูป ตั้งจิตอธิษฐานตามอัยาศัย แล้วนำธูปไปปักไว้ในกระถางธูป แล้วปิดทองพระพุทธรูป พระพุทธรูป 4 รอยสถานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเดินทางสักขี จึงไม่ปรากฏพิธีการเดินเวียนรอบรอยพระพุทธรูป พุทธศาสนิกชนเมื่อบูชาเสร็จแล้วจะนำกรวยดอกไม้วางไว้ที่โต๊ะที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ บางคนอาจนั่งสมาธิและสวดมนต์ต่อตามแต่สถานที่ที่จะเอื้ออำนวย หากวันไหนมีคนมากก็ไม่สามารถจะนั่งได้ เพราะสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปนั้นมีจำกัดและคับแคบ อนึ่งมีป้าย “ห้ามผู้หญิงผ่าน” ไว้ด้วยจึงเป็นข้อจำกัดที่ชาวล้านนายึดถือเป็นเวลาช้านาน (โสภณ จาเลิศ, 2559 : 193)

อิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระพุทธรูป 4 รอย ของชาวล้านนา

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าพระพุทธรูป 4 รอยเป็นรอยของจริงที่พระพุทธรูปเจ้าทั้ง 4 พระองค์ ทรงประทับประดิษฐานไว้ ได้แก่ พระพุทธรูปเจ้ากุกสันธะ พระพุทธรูปเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธรูปเจ้ากัสสปะ และพระพุทธรูปเจ้าโคตมะ โดยความเชื่อนั้นได้รับอิทธิพลจากเรื่องเล่าขานของบรรพบุรุษที่ได้เล่าสืบต่อกันมาคือตำนานพระบาทรังรุ้ง ตำนานพระเจ้าเสียบโลก รวมไปถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการได้สักการบูชาพระพุทธรูป 4 รอยมีอานิสงส์ทำให้เกิดความสิริมงคลแก่ชีวิต สมความปรารถนา ทำให้ได้ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคตกาล

พระพุทธรูป 4 รอย ณ วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่เคารพเลื่อมใสทำให้ปีจาริตประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น งานประเพณีสงกรานต์พระพุทธรูป 4 รอย ที่จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 6 ประเพณีเวียนขึ้นตอยหรือเดินขึ้นตอยเพื่อเป็นสักการบูชาตามรอยครุฑาศรีวิชัย สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนจนถึงระดับจังหวัด ทุกวันพระพุทธรูปศาสนิกชนในชุมชนและต่างหมู่บ้านจะถือศีลอุโบสถนอนวัดปฏิบัติและสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น ร่วมกับพระสงฆ์ ด้วยอิทธิพลของพระพุทธรูป 4 รอยทำให้เกิดกิจกรรมงานบุญในชุมชน พุทธศาสนิกชนทั้งชาวบ้าน ราชการ ภาครัฐ ท้องถิ่นในชุมชนเกิดความสามัคคีโดยการร่วมมือร่วมใจ

ช่วยเหลือทำบุญ สร้างโรงงานในประเพณีสำคัญทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีมีความสุขซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่งดงามและยังมีอยู่ถึงปัจจุบัน

พระพุทธรูป 4 รอยยังมีอิทธิพลต่อศิลปกรรมอันสวยงาม จะเห็นความสวยงามของศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากรอยพระพุทธรูป 4 รอย ซึ่งวิหารครอบรอยพระพุทธรูปที่สร้างไว้เพื่อคุ้มกันรอยพระพุทธรูป อุโบสถจัตุรมุขที่มีลวดลายแบบประยุกต์มีรูปทรงสวยงาม ประดับด้วยลวดลายกนกพันธุ์พฤกษา เจดีย์วัดพระพุทธรูป 4 รอยและวิหารหอเทวดา สถาปัตยกรรมเหล่านี้มีศิลปกรรมแบบล้านนาประยุกต์ที่สามารถเข้ากับศิลปะไทยใหม่เนื่องจากได้รับอิทธิพลมาจากทางภาคกลาง แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาไว้

วัดพระพุทธรูป 4 รอย ปัจจุบันนั้นถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ มีนักท่องเที่ยวประชาชนขึ้นมาสักการบูชาเป็นจำนวนมาก ช่วยสร้างรายได้ชุมชนสร้างจากผลิตภัณฑ์แปรรูปและผลิตภัณฑ์สมุนไพรในท้องถิ่น ในส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกของวัดได้สร้างเป็นแหล่งขายสินค้าภายในชุมชน ของป่า อาหารแห้ง เป็นต้น ทำให้ประชาชนมีรายได้และยังนำรายได้ส่วนหนึ่งมาพัฒนาวัดด้วย อิทธิพลของรอยพระพุทธรูป 4 รอยได้สร้างอิทธิพล คือ เกิดจารีตประเพณีที่ดีงามในสังคมล้านนา เกิดศิลปะสถาปัตยกรรมให้ผู้คนได้เที่ยวชมสักการบูชา และเกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับสังคม ซึ่งจารีตประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ต่างๆ เหล่านี้ช่วยพัฒนาสังคมเกิดความสามัคคี การปฏิบัติชอบที่ยังมีการสืบทอดดำรงไว้มาจนถึงปัจจุบัน

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า รอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธรูปที่ได้รับความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีตำนานสืบมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคือตำนานพระเจ้าเลียบโลกและมีความเชื่อมโยงทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากศรีลังกาและยังปรากฏในพระไตรปิฎกอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ จวน คงแก้ว (2559 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา “วิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม” พบว่าประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปมีมูลเหตุมาจากรากฐานธรรมเนียมของชาวอินเดียที่นิยมทำความเคารพผู้ที่พึงเคารพบูชาที่เท้าหรือด้วยการเอามือไปแตะที่เท้าของผู้นั้นและมาจากความเชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แก่ปุณณิวาสสูตร สังยุตตนิกาย อรรถกถา, อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย, พงศาวดารมหาวงศ์ของประเทศศรีลังกา และวรรณกรรมบาลีรุ่นหลังในประเทศไทย ความเชื่อมโยงทางด้านประวัติศาสตร์ของรอยพระพุทธรูปจากศรีลังกามาถึงประเทศไทยนั้นมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อำพล คมขำ (2548 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธรูปในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา

ตอนปลาย” พบว่า รอยพระพุทธรูปทั้งหมด ๔ รอย คือ รอยพระพุทธรูป ณ แม่น้ำนันทมา รอยพระพุทธรูปเขาสี่จันทคีรี และรอยพระพุทธรูปบนยอด เขาสุมนภูฏในลังกา

สำหรับความเชื่อของการบูชารอยพระพุทธรูป 4 รอยนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฒโน) (2552 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในรอยพระพุทธรูปของคนไทย” พบว่า ความเป็นมาแห่งความเชื่อในรอยพระพุทธรูป หรือพัฒนาการความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปนั้น มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ดังปรากฏอยู่ในปุณณิภาตสูตร และเรื่องพระนางสามาวดีเป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ โสภณ จาเลิศ (2560 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวล้านนา” พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในพระพุทธรูปศาสนานั้น มีความเชื่อเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปนั้น มีทั้งรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้รับ

การบูชารอยพระพุทธรูปนั้น นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าแล้ว ยังถือเป็นกรรมฐานอย่างหนึ่ง เรียกว่า พุทธานุสสติ นอกจากนั้น รอบพระพุทธรูปที่ได้รับความนิยมนั้นยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวิถีชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น จึงสามารถวางแผนการพัฒนาชุมชนด้วยคติความเชื่ออันมีรอยพระพุทธรูปเป็นฐานได้ ดังเช่นพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีอิทธิพลของคติความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา กับทั้งยังสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชนได้ในหลากหลายมิติ ดังนี้

สรุป

ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปของวัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีรากฐานมาจากความเชื่อของล้านนาที่ยึดมั่นในพระพุทธรูปศาสนา แม้จะมีรากฐานความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องผี แต่เมื่อพระพุทธรูปศาสนาเข้ามาเผยแพร่แล้ว สามารถผสมผสานเข้ากับเรื่องผีได้อย่างลงตัวจึงทำให้ชาวล้านนารับเอาพระพุทธรูปศาสนาได้อย่างรวดเร็ว พระพุทธรูปศาสนาที่เข้ามาในล้านนาช่วงแรกนั้นมาไหลผ่านมาจากจีนและพม่า ทำให้ล้านนารับเอาอิทธิพลของมหายานมาชั่วระยะหนึ่ง ต่อมาภายหลังได้มีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับลังกา ประกอบกับผู้ปกครองนิยมในธรรมเนียมปฏิบัติของพระลังกาจึงทำให้พระพุทธรูปศาสนาในล้านนามีความเป็นลังกาผสมอยู่ด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการเคารพบูชาสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้าของลังกาคือการเคารพรอยพระพุทธรูป โดยลังกาถือว่าเป็นประเทศที่เป็นจุดกำเนิดของรอยพระพุทธรูป (มีมากกว่าประเทศอินเดีย) มีคัมภีร์ที่กล่าวถึงการเสด็จไปลังกาของพระพุทธเจ้าและพระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ 5 แห่ง 1 ใน 5 นั้นคือโยนกบุรี ซึ่งเชื่อว่กันว่าเป็นพื้นที่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย

จากความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทที่โยนกบุรี ซึ่งก็คือภาคเหนือของประเทศไทยในดินแดนที่เรียกว่าล้านนา ประกอบกับตำนานรอยพระพุทธรูปทรงรั้ง ทำให้ชาวล้านนามีความเชื่อว่าพระพุทธรูป 4 รอยที่ยอดรั้งรั้งเป็นรอยพระพุทธรูปของจริงที่ประดิษฐานในโยนกบุรี ซึ่งปัจจุบันคือพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปดังกล่าวนี้เป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ พระกัสสปะ และพระโคตมะ ประทับบนรอยหินแผ่นเดียวกัน ทับซ้อนกันจากใหญ่ไปหาเล็ก มีความลึกของรอยพระบาทจนเห็นชัดเจนว่ามี 4 รอย นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ เช่น กรมพระยาดำรงราชานุภาพพระบุนุว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ในอดีตมีพระมหากษัตริย์ เช่น สมเด็จพระนเรศวร พระยาเกอณา กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ได้เสด็จขึ้นไปสักการะและบูรณะศาลาครอบรอยพระพุทธรูปตลอดทั้งมีพระเถระจารย์จำนวนมากที่ยืนยันและยอมรับนับถือสักการะรอยพระพุทธรูปนี้ จึงทำให้ได้รับความนิยมเลื่อมใสศรัทธาจากพุทธศาสนิกชน ไม่เฉพาะแต่ชาวล้านนา แต่ยังรวมไปถึงพุทธศาสนิกชนทั้งในและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) สำหรับผู้ที่เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปของจริงนั้น ถือว่าเป็นบริโภคนิยม คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสร้างขึ้นด้วยพระองค์เอง แม้อย่างนั้นก็ควรสักการบูชาในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทน

พระพุทธเจ้า ไม่ควรบูชาในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพราะการบูชาแบบนั้นจะทำให้ยิ่งห่างไกลพระพุทธเจ้าออกไปเรื่อยๆ

2) สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ก็ให้ตั้งใจเสียว่า รอยพระพุทธบาทนี้เป็นอนุเทสิกเจดีย์ คือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน มีสถานเหมือนพระพุทธรูป ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ธงฉัพพรรณรังสี รอยพระพุทธบาทก็เป็นเสมือนสื่อให้เห็นถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า นำมาเป็นพุทธานุสสติได้ด้วยเช่นกัน

ในปัจจุบันมีการสร้างรอยพระพุทธบาทขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นสิ่งเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แต่ผู้สร้างควรอธิบายถึงการสร้างอย่างตรงไปตรงมา ไม่สร้างตำนานหรือเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติให้ผูกโยงกันไปมาเพื่อให้รอยพระพุทธบาทที่สร้างใหม่มีประวัติที่น่าเชื่อถือถือการกระทำแบบนี้ถือเป็นการทำลายพุทธประวัติและตำนานความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยไปด้วย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการบูชารอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อศึกษาแนวคิด ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของการบูชารอยพระพุทธบาท

2) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาทในรูปแบบอื่นๆ เช่น ธงฉัพพรรณรังสี เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เกษมณี หมั่นทำการและมณฑลนิชิษฐ์ อมราอุไร บรรณาธิการ. (2550). **พระพุทธบาท 4 รอย ธรรมบพ.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย.
- จวน คงแก้ว. (2559). “วิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”. **ดุขฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชนพร แดงขาว. (2548). “การศึกษาวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนาจากจารึกล้านนา”. **รายงานการวิจัย.** สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- นราธิป ทัพบันและชินศักดิ์ ตัณตักุล. (2560). “ปริทัศน์การศึกษาว่าด้วยชาติพันธุ์ไทยวน”, **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์,** 34 (2) : 245-272.
- นันทนา ชุติวังค์. (2533). **รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- พระศรีธรรมโสภณ บรรณาธิการ. (2557). **ตำนานมูลศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 3. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิปุลมหาเถระ พ.ป., น.ธ.เอก) อดีตเจ้า

อวาสวัตพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร 23 มีนาคม 2557. เชียงใหม่: หสม.ณัฐพลการพิมพ์.

พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวตฺตโน). (2552). “ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในรอยพระพุทธรูปของคนไทย”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล บรรณาธิการ. (ม.ป.ป.). *พระพุทธรูป 4 รอย พระธาตุเจ้าตอยเก็ง*. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร: กองทุนดอกบัวกลางน้ำ.

วิโรจน์ อินทนนท์. (2554). *ความคิดล้านนา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2511). *ตำนานพระพุทธรูป อธิบายเรื่องพระบาท นีราศพระบาท และลิลิตทศพร*. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ.

_____. (ม.ป.ป.). *ตำนานพระพุทธรูปเจ้าสิบสองโลก*. เชียงใหม่: สมพรการพิมพ์.

โสภณ จาเลิศ. (2559). “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนา”. *ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อำพล คมขำ. (2548). “แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธรูปในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.